

AGATA KWIATEK

KARIERA PROWINCJONALNEGO SZLACHCICA

PRZYPADKI PISARZA I SĘDZIEGO
ZIEMSKIEGO ZATORSKIEGO
JANA PISARZOWSKIEGO (1599–1679)

**Kariera
prowincjonalnego
szlachcica**

Agata Kwiatek

Kariera prowincjonalnego szlachcica

Przypadki pisarza
i sędziego ziemskiego zatorskiego
JANA PISARZOWSKIEGO
(1599–1679)

Kraków 2024

Agata Kwiatek
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
✉ <https://orcid.org/0000-0001-5870-6805>
✉ agata.kwiatek@doctoral.uj.edu.pl

© Copyright by Agata Kwiatek and Księgarnia Akademicka, 2024

Recenzentka
prof. dr hab. Urszula Augustyniak

Opracowanie redakcyjne
Anna Kandzior-Zug

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8368-062-0 (druk)
ISBN 978-83-8368-063-7 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383680637>

Na okładce wykorzystano rycinę Jana Piotra Norblina, *Szlachcic polski*,
domena publiczna

Publikacja dofinansowana przez Szkołę Doktorską Nauk Humanistycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego, Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza
oraz Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

WYKAZ SKRÓTÓW	9
WSTĘP.....	11
ROZDZIAŁ 1. Pisarzowski herbu Starykoń, ich krewni i powinowaci do końca XVII stulecia.....	23
1.1. Dzieje rodu Pisarzowskich.....	24
1.2. Życie rodzinne Jana Pisarzowskiego.....	41
1.3. Obiektywne uwarunkowania kariery Jana Pisarzowskiego – majątek i koligacje	50
ROZDZIAŁ 2. Działalność lokalna	55
2.1. Pisarz ziemski zatorski	58
2.2. Sędzia ziemski zatorski.....	61
2.3. Marszałek sejmikowy.....	64
2.4. Lider szlachty oświęcimsko-zatorskiej.....	75
ROZDZIAŁ 3. Działalność ogólnopaństwowa	83
3.1. Deputat trybunalski	84
3.1.1. Wierny sługa domu królewskiego	91
3.1.2. Pomocnik członków elity władzy.....	96
3.1.3. Rzecznik duchowieństwa	104
3.1.4. obrońca interesów przedstawicieli szlachty koronnej	110
3.2. Mediator, depozytariusz, poseł.....	113
ROZDZIAŁ 4. Stronnik Jana Zebrzydowskiego i Stanisława Lubomirskiego	117
ROZDZIAŁ 5. „Świat rzeczy” Jana Pisarzowskiego.....	131
5.1. Symbole statusu społecznego.....	134
5.2. Wyposażenie wnętrza mieszkalnego	144

ROZDZIAŁ 6. Gospodarstwo Pisarzowskiego	157
ZAKOŃCZENIE. „Użyteczny człowiek” w systemie politycznym Rzeczypospolitej Wazów.....	181
ANEKS I. Genealogia Pisarzowskich.....	187
ANEKS II. Spis marszałków sejmikowych z Zatora.....	191
ANEKS III. Wielkość zbiorów i udział poszczególnych płodów rolnych w gospodarce folwarków w Pisarzowicach i Głębowicach w latach 1680–1681	196
BIBLIOGRAFIA.....	199
SUMMARY	221
INDEKS OSOBOWY.....	225

Rodzicom

WYKAZ SKRÓTÓW

- AGAD** – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
ASWK – *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1: 1572–1620, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932, t. 2–4: 1621–1680, wyd. A. Przyboś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1953–1963
ANK – Archiwum Narodowe w Krakowie
APGł – Archiwum Parafialne w Głębowicach
APK – Archiwum Państwowe w Katowicach
ASK – Archiwum Skarbu Koronnego
AZ – Archiwum Zamoyskich
Boniecki – A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 1–16, Warszawa 1889–1913
BJ – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
BK – Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk
Deputaci – seria: *Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis*, cz. 1: 1578–1620, oprac. H. Gmiterek, Warszawa 2017; cz. 2: 1621–1660, oprac. D. Kupisz, Warszawa 2017; cz. 3: 1661–1700, oprac. L.A. Wierzbicki, Warszawa 2017
fl. – floren
gr – grosz
MK – Metryka Koronna
Niesiecki – K. Niesiecki, *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, t. 1–10, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839–1845
Paprocki – B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584*, Kraków 1858
PSB – Polski słownik biograficzny
PSHGM – Pracownia Słownika Historyczno-Geograficznego Małopolski, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
TB – Teki Bujaka

- SMK – Sumariusz Metryki Koronnej
- SKOZ – *Soudní knihy oscvětimské i zátorské z r. 1440–1562*, wyd. R. Rauscher, Praha 1931
- Uruski – S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 1–15, Warszawa 1904–1931
- Urzednicy – zeszyty z serii *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*:
t. 1: *Wielkopolska*, z. 2: *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987,
t. 2: *Ziemie łeczycka, sieradzka i wieluńska*, z. 1: *Urzednicy łeczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, Wrocław 1985,
t. 3: *Ziemie ruskie*, z. 1: *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy*, oprac. K. Przyboś, Wrocław 1987; z. 3: *Urzednicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas, Kórnik 1998; z. 4: *Urzednicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, Kórnik 2002,
t. 4: *Małopolska*, z. 2: *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990; z. 3: *Urzednicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1993,
t. 10: *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, Kórnik 1992
- VL – *Volumina Legum*, t. 3, Petersburg 1859; t. 6, Petersburg 1860
- złp – złoty polski

W piątek 20 października 1679 r., przeżywszy osiemdziesiąt lat, cztery miesiące i dwadzieścia cztery dni, opatrzony sakramentami, zmarł sędzia ziemski zatorski Jan Pisarzowski herbu Strykoń¹. W zachowanych źródłach nie odnotowano dokładnych okoliczności śmierci małopolskiego szlachcica, ale zapewne nie towarzyszyły jej żadne nietypowe zjawiska ani wyładowania atmosferyczne. Wśród żałobników, którzy przybyli na pogrzeb Pisarzowskiego, na próżno było szukać koronowanych głów, a pośród celebransów – infuły i pastorału². Śmierć sędziego ziemskiego zatorskiego wymusiła przeprowadzenie sejmiku, który miał wyłonić kandydatów na jego następcę. Jednakże funkcja pełniona przez zmarłego nie należała do najzaszczytniejszych w Rzeczypospolitej, można więc przypuszczać, że podczas elekcji nie doszło do poważnych starć między kilkoma zwalczającymi się fakcjami³.

Włoski historyk Carlo Ginzburg w swojej najsłynniejszej pracy *Ser i robaki. Wizja świata pewnego młynarza z XVI w.* zauważył, że

¹ Archiwum Parafialne w Głębolicach, Liber mortuorum ab anno 1679, k. 1.

² Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 5819, k. 1–3v.

³ Po śmierci Jana Pisarzowskiego nowym sędzią ziemskim zatorskim został Jan Stokowski, zob. podrozdział 1.2; *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 4: 1674–1680, wyd. A. Przyboś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 115; *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, t. 4: *Małopolska*, z. 2: *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990, nr 740.

współczesnego badacza przeszłości interesują już nie tylko bohater-skie czyny władców, lecz także dzieje życia tych, których nazwiska nie zapisały się złotymi literami na kartach historii⁴. Chociaż nie sposób porównywać szesnastowiecznych friujskich chłopów z przedstawicielami małopolskiej szlachty średniej żyjącymi w kolejnym stuleciu (tym drugim poświęcano zdecydowanie więcej uwagi), to w „wielkiej” refleksji o przeszłości przyjęło się koncentrować przede wszystkim na najważniejszych aktorach scen politycznej i artystycznej na świecie. Tymczasem – jak podkreślał Janusz Byliński – bez względu na okoliczności związane z przynależnością do najwyższych kręgów elity władzy lub z jej brakiem postacie historyczne, wyróżniające się aktywnością na forum publicznym albo wpływające zakulisowo na wyznaczanie kierunków ogólnopaństwowej polityki, zasłużyły na uwagę historyków⁵. Ale domeną mikrohistorii nie jest tylko spoglądanie w przeszłość w celu poszukiwania drugo- czy trzecioplanowych bohaterów najważniejszych wydarzeń historycznych ani nawet bier-nych obserwatorów, lecz umiejętność zadawania pytań konkretnym jednostkom oraz członkom małych i większych społeczności w celu osiągnięcia maksymalnej głębi w oglądzie dawnej rzeczywistości i nadania jej większej naturalności i kolorytu⁶.

W polskiej literaturze przedmiotu zagadnienie realizacji kariery politycznej przez przedstawicieli szlachty średniej było dotychczas omawiane w ograniczonym zakresie. Zazwyczaj koncentrowano się na scharakteryzowaniu niewielkich grup urzędników prowincjonalnych, przede wszystkim podkomorzych oraz sędziów ziemskich, a także na przedstawieniu zbiorowości funkcjonariuszy okresowych, głównie

⁴ C. Ginzburg, *Ser i robaki. Wizja świata pewnego młynarza z XVI w.*, tłum. R. Kłos, Warszawa 1989, s. 7.

⁵ J. Byliński, *Marcin Broniewski – trybun szlachty wielkopolskiej w czasach Zygmunta III*, Wrocław 1994, s. 8, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 1596.

⁶ E. Domańska, *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach*, Poznań 2005, s. 273, *Czas i Myśl*.

posłów z obszarów poszczególnych województw⁷. Autorzy takich publikacji odwoływali się do dokonań dawnej historiografii anglosaskiej, wykorzystywali w swoich badaniach prozopografię lub stosowali metodę opisową, pozwalającą na przedstawienie różnorodnych czynników warunkujących rozwój karier szlacheckich⁸. Tylko nieliczni członkowie społeczeństwa szlacheckiego doczekali się wydania swoich biografii, a i wówczas najczęściej w formie krótkich biogramów lub przyczynkowych artykułów w czasopismach oraz zbiorach materiałów pokonferencyjnych⁹. Tymczasem pogłębienie

⁷ Por. Z. Anusik, *Kariery ulubieńców Zygmunta III. Rola polityki nominacyjnej króla w kreowaniu elity władzy w Rzeczypospolitej w latach 1587–1632*, [w:] *Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 2006, s. 215–244; L. Buczacki, *Urzędy powiatowe w Wielkopolsce na przełomie XVI i XVII wieku*, „Przegląd Historyczny”, t. 74: 1983, z. 3, s. 471–493; A. Moniuszko, *Sędziowie sądów szlacheckich w województwie płockim 1576–1600. Próba rekonstruksji badawczego*, „Studia z dziejów państwa i prawa polskiego”, nr 19: 2016, s. 39–67; J. Pielas, *Kariery urzędnicze i pozycja społeczno-majątkowa podkomorzich ziemskich w Małopolsce w XVI–XVII wieku na tle porównawczym*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, t. 32: 2015, z. 1, s. 31–57; idem, *Urzednicy grodzcy nowokorczyńscy i ich kariery w XVII wieku*, [w:] *Dzieje biurokracji*, t. 4, red. A. Górak, K. Latawiec, D. Magier, Radzyń 2011, s. 137–152; W. Rodkiewicz, *Kariery posłów koronnych na sejmy Stefana Batorego*, „Przegląd Historyczny”, t. 78: 1987, z. 2, s. 167–189.

⁸ Por. L.B. Namier, *The Structure of Politics at the Accession of George III*, London 1929; L. Stone, J.C. Fawtier Stone, *An Open Elite? England 1540–1880*, Oxford–New York 1984; L. Stone, *Prosopography*, „Daedalus”, vol. 100: 1971, no. 1, s. 46–79; idem, *The Crisis of the Aristocracy 1558–1641*, Oxford 1965.

⁹ Wyjątek stanowi biografia Marcina Broniewskiego, która została wydana w formie monografii, J. Byliński, *Marcin Broniewski, passim*. Zob. także: idem, *Jan Swoszowski – wytrawny parlamentarzysta i prawnik z czasów Zygmunta III Wazy*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, R. 48: 1993, t. 2–3, s. 175–188; I. Kaniewska, *Mikołaj Trzebucki zaufany doradca króla Zygmunta Augusta (droga kariery)*, [w:] *Faworyci i opozycjoniści...*, s. 101–117; K. Łopatecki, *Kariera*

18 kwietnia Roku Pańskiego 1638 Władysław IV, z Bożej łaski król Polski, Wielki Książę Litewski, a także dziedziczny król Szwedów, Gotów i Wendów, przyłożył podpis pod listem do Jana Pisarzowskiego, ówczesnego pisarza ziemskiego zatorskiego. Monarcha donosił o sporze między dwoma swymi poddanymi, który toczył się wówczas przed Trybunałem Koronnym. Liczył na to, że Pisarzowski, pełniący funkcję deputata, będzie popierał wskazaną przez niego stronę konfliktu.

Podobnych pism w zbiorze korespondencji pisarza zatorskiego jest znacznie więcej. Do grona ich nadawców należeli przedstawiciele elity władzy ówczesnej Rzeczypospolitej: dwóch monarchów, księżna, prymas, kilku biskupów, kilkunastu świeckich senatorów oraz rzesza szlachty z obszaru całej Korony. Chociaż większość listów dotyczyła procesów w Trybunale Koronnym, do Pisarzowskiego wysyłano także prośby o interwencję na sejmiku czy udzielenie pożyczki.

Tymczasem małopolski szlachcic, wywodzący się z niewielkich Pisarzowic położonych w księstwie zatorskim, pochodził ze średniozamożnej rodziny, zarządzającej zaledwie połową jednej wsi. Nie wiadomo, czy otrzymał jakiekolwiek wykształcenie. W ciągu swojej długiej, kilkudziesięcioletniej działalności politycznej Jan pełnił funkcję pisarza, a potem sędziego zatorskiego, sześć razy był wybierany na deputata do Trybunału Koronnego, ponad dwadzieścia razy był marszałkiem sejmikowym, dwukrotnie posłował na sejmy. Skala podejmowanej przez Pisarzowskiego aktywności jest zdumiewająca, szczególnie w porównaniu z jego niewielkim zapleczem społeczno-majątkowym.

Monografia – na podstawie szerokiego wyboru materiałów źródłowych (obejmującego m.in. korespondencję, akta sejmikowe, rekognicjarze poborowe i inwentarz majątkowy) – prezentuje proces realizacji kariery politycznej przez Jana Pisarzowskiego, czyli prowincjonalnego małopolskiego szlachcica żyjącego w latach 1599–1679.

